

Ervaringsleerprojecten

en overlevingstochten

Een verkenning van de literatuur

C. Verwers
P.H. van der Laan

WODC, november 1990

OV 4332

1. Inleiding

Zowel binnen de residentiële- als de ambulante jeugdhulpverlening wordt de laatste jaren in toenemende mate geëxperimenteerd met alternatieve vormen van hulpverlening, waarbij zogenaamde ervaringsleerprojecten en overlevingstochten een belangrijke plaats innemen.

Reden voor deze ontwikkeling is de steeds vaker te beluisteren opvatting dat de bestaande traditionele hulpverlening voor sommige jongeren te weinig mogelijkheden biedt. Het betreft hier jongeren die vaak al heel lang in het kinderbeschermingscircuit meedraaien, veelal een lange voorgeschiedenis van uithuisplaatsingen hebben en volledig zijn vastgelopen in hun problematiek. Hun toekomstperspectief is uiterst somber.

Om de negatieve spiraal waarin deze jongeren zich bevinden te doorbreken, is volgens vele hulpverleners meer nodig dan in een inrichting kan worden geboden. In de inrichtingen waar deze jongeren verblijven is vaak sprake van een strakke structuur en de aanpak is er in de meeste gevallen vooral op gericht het afwijkende gedrag onder controle te houden. Dit brengt volgens hulpverleners het gevaar met zich mee, dat de ontwikkeling en groei van de individuele jongere beperkt wordt en institutionalisering ontstaat.

Steeds meer hulpverleners zien in overlevingstochten en ervaringsleerprojecten een middel om deze negatieve spiraal te doorbreken. De achterliggende gedachte hierbij is dat oude, vastgeroeste rolpatronen doorbroken kunnen worden, door jongeren de mogelijkheid te bieden nieuwe ervaringen en impulsen op te doen. Met behulp van overlevingstochten en ervaringsleerprojecten wordt als het ware nieuw gedrag aangeleerd, dat vervolgens binnen de inrichting verder uitgebouwd kan worden.

In Nederland is deze gedachte als een van de eersten door ZIB-internaat 'De Dreef' te Wapenveld in de praktijk gebracht. Inmiddels hebben vele andere hulpverleningsinstellingen, waaronder de 'Haagse Hervormde Kindertehuizen', de 'Koningin Wilhelminaschool' te Rekken en Rijksinrichting 'Overberg' dit voorbeeld gevolgd.

Niet alleen in Nederland, maar ook in het buitenland wordt met dergelijke projecten geëxperimenteerd. Zo geniet in dit kader het Californische 'Wilderness Challenge Program' bekendheid. In Duitsland treft men ervaringsleerprojecten aan, gebaseerd op de zogeheten Erlebnispädagogik. Ook in Engeland en Schotland ziet men dergelijke projecten ontstaan, vaak als onderdeel van een 'Intermediate Treatment-programma'.¹

De projecten verschillen onderling sterk wat betreft aard, organisatie en intensiteit van het programma, maar hebben met elkaar gemeen dat zij zich ten doel stellen jongeren die volledig zijn vastgelopen in de traditionele hulpverlening, een nieuw perspectief te bieden.

In deze notitie zal het fenomeen ervaringsleerprojecten/overlevingstochten (in het vervolg kortweg ervaringsleerprojecten genoemd) aan een nadere beschouwing worden onderworpen. Allereerst zullen in het kort de achterliggende theoretische uitgangspunten besproken worden. Vervolgens zal deze vorm van hulpverlening nader bekeken worden op mogelijke effecten. Een en ander zal geschieden aan de hand van evaluaties van zowel buitenlandse als Nederlandse projecten.

2. Theoretische uitgangspunten

Ervaringsleerprojecten vinden hun grondslag in een tweetal theoretische opvattingen, te weten de pedagogische theorieën van Kurt Hahn (de 'Erlebnispädagogik') en de therapeutische ideeën van William Glasser (de zogenaamde Reality Therapy). Beide theorieën zullen in het kort besproken worden.

2.1 Erlebnispädagogik

¹ 'Intermediate Treatment' is een vorm van dagbehandeling, bedoeld voor jeugdige delinquenten, toe te passen als alternatief voor een inrichtingsplaatsing.

Kurt Hahn werd in 1886 in Berlijn geboren en was de grondlegger van de 'Outward Bound School', een opleidingsinstituut dat het leren vanuit de fysieke ervaring centraal stelt. Hahn was vooral een praktisch pedagoog en fel tegenstander van de zogenaamde 'leerschool', waar volgens hem teveel de nadruk wordt gelegd op het verwerven van feitenkennis en te weinig ruimte wordt geboden om eigen interesses en mogelijkheden te exploreren en uit te proberen. Zijn uitgangspunt was dat jongeren zichzelf moeten leren ontdekken door het opdoen van ervaringen: al doende leert men.

Opvoeding moet volgens Hahn slaan op de totale persoon: op de intellectuele ontwikkeling, de sociale ontplooiing en de fysieke handeling. Opvoeders dienen derhalve een omgeving te creëren die jongeren aanzet tot creativiteit, durf, zelfkennis en persoonlijke inzet. De ruige natuur ziet Hahn hiervoor als een geschikt medium.

De beste leermomenten liggen volgens Hahn in situaties waarin de persoon in moeilijkheden verkeert. Hierin ervaart men zijn grenzen en de mogelijkheid deze grenzen te verleggen. Door fysieke actie worden jongeren geconfronteerd met mogelijke spanningen tussen het lichamelijke en het mentale. Hierdoor leert men grenzen te verleggen en angsten te overwinnen.

Hahn gelooft in zelfopvoeding; de rol van de leraar bestaat uit het aanbieden van passende leermomenten. Tijdens de opbouw van eigen projecten en het doorzetten van expedities leert de jongere op eigen benen te staan en kritisch te zijn ten opzichte van zichzelf en anderen (Röhrs en Tunstall-Behrens, 1970).

Om zijn opvoedingsideeën in praktijk te kunnen brengen stichtte Hahn in 1941 de eerste 'Outward Bound School' te Aberdovey, oorspronkelijk bedoeld om jonge zeelieden beter voor te bereiden op onverwachte situaties die zich op zee kunnen voordoen. Inmiddels zijn diverse 'Outward Bound Scholen' opgericht, verspreid over de hele wereld. Allen voeren ze maatschappelijk dienstbetoon en een systeem van trainingen, gecombineerd met een 'natuurlijke uitdaging' hoog in hun vaandel.

2.2 Reality Therapy

'Reality Therapy' is midden jaren zestig door de psychiater William Glasser ontwikkeld als tegenhanger van de psychoanalyse. Uitgangspunt van deze therapie is de opvatting dat iemand die psychiatrische hulp nodig heeft, niet in staat is zijn essentiële behoeften te bevredigen en de werkelijkheid die hem omringt, ontkent. Doel van 'Reality Therapy' is de cliënten de werkelijkheid onder ogen te brengen en hen vervolgens te leren hun behoeften te bevredigen in deze realiteit, waarvan het bestaan niet langer wordt ontkend.

Glasser gaat uit van drie basisbehoeften: de behoefte om van iemand te houden, het verlangen dat iemand anders echt om je geeft, en de behoefte om te voelen dat je waardevol bent. Twee belangrijke concepten in Glasser's theorie zijn verder de begrippen 'involvement' (betrokkenheid) en 'verantwoordelijkheid'. Betrokkenheid op de medemens is nodig om in bovengenoemde basisbehoeften te kunnen voorzien. Verantwoordelijkheid wordt door Glasser gedefinieerd als het vermogen je behoeften te bevredigen, zonder dat dit anderen belemmert in hun behoeftebevrediging. Psychiatrische patiënten worden in deze zin beschouwd als mensen die of niet hebben geleerd, en/of het vermogen hebben verloren om zich verantwoordelijk op te stellen in de maatschappij. Glasser gaat ervan uit dat eerst verantwoordelijkheid moet worden aangeleerd, voordat iemand in staat is anders te handelen. Om dit te bereiken dient de therapeut betrokken te raken op zijn cliënt, zodat deze leert de werkelijkheid onder ogen te zien. Vervolgens moet de therapeut het gedrag van zijn cliënt verwerpen, maar hem wel als persoon blijven accepteren en zijn betrokkenheid op de cliënt handhaven. Tenslotte moet de therapeut de cliënt leren om zijn behoeften op een andere manier te bevredigen, binnen de grenzen van de realiteit. Kenmerkend bij dit alles is dat niet wordt gekeken naar problemen die zich in het verleden hebben afgespeeld. Het alledaagse gedrag staat centraal en de cliënt wordt beschouwd als een persoon met een uitgebreid arsenaal aan mogelijkheden.

Methodiekbeschrijvingen van ervaringsleerprojecten vertonen allen elementen uit de twee besproken theorieën. Sommige projecten baseren zich rechtstreeks op een van beide theorieën; andere benadrukken bepaalde aspecten of integreren (elementen uit) beide theorieën in één programma.

Generaliserend gesteld hebben ervaringsleerprojecten het volgende doel: jongeren die in hun ontwikkeling zijn vastgelopen weer nieuw perspectief te bieden. Dit tracht men te realiseren door een

aantrekkelijk en uitdagend programma op te stellen, dat tegemoet komt aan de behoefte van jongeren aan spanning en avontuur. Om het programma tot een goed einde te brengen moet een prestatie geleverd worden, die voor alle jongeren in principe haalbaar is. Door de omstandigheden waarin de projecten plaatsvinden (veelal in de ruige natuur, geïsoleerd van de bewoonde wereld), worden de jongeren op natuurlijke wijze geconfronteerd met praktische consequenties die niet voor discussie vatbaar zijn. Wanneer iemand bijvoorbeeld stiekem 's nachts eten opeet, heeft dat tot gevolg dat er de volgende dag te weinig eten is.

De jongeren worden in situaties gebracht waarin zij voortdurend gedwongen zijn keuzes te maken. Hierdoor wordt een beroep gedaan op de verantwoordelijkheid die zij hebben ten opzichte van zichzelf en ten opzichte van de andere leden van de groep. De ontwikkeling van de groep speelt een belangrijke rol in het geheel. Zowel begeleiders als jongeren zitten in hetzelfde schuitje, hetgeen de betrokkenheid op elkaar moet bevorderen. Is deze betrokkenheid gerealiseerd, dan wordt het voor de begeleiders mogelijk als identificatiemodel op te treden.

Aangenomen wordt dat het leerproces, de groei en de ontwikkeling die doorgemaakt worden tijdens een ervaringsleerproject, geeneraliseerd worden naar het dagelijkse leven van de jongeren.

3. Onderzoeksresultaten

Hoewel ervaringsleerprojecten in binnen- en buitenland op ruime schaal worden toegepast, is er verhoudingsgewijs nog maar weinig onderzoek verricht naar de effecten van dergelijke projecten. Desondanks zal getracht worden aan de hand van beschikbare onderzoeksverslagen te komen tot conclusies omtrent effecten en mogelijke toepassingsvormen van dergelijke projecten. Hiertoe zal allereerst een aantal buitenlandse projecten worden besproken, waarna vervolgens gekeken zal worden naar de situatie in Nederland.

3.1 Buitenlandse projecten

In de Verenigde Staten zijn grofweg twee soorten ervaringsleerprojecten te onderscheiden, de 'Wilderness Camp Programs' en de 'Shock Incarceration' of 'Boot Camps'. Beide programma's verschillen aanzienlijk van elkaar in methodiek.

Kerngedachte achter 'Wilderness Camps' is het bieden van een therapeutische ervaring door middel van een uitdagende omgeving. De doelgroep waar men zich op richt, bestaat uit jongeren met gedragsproblemen die veelal een delinquent verleden hebben. De duur van de verschillende 'Wilderness camps' varieert nogal (van enkele weken tot vele maanden) en de projecten hoeven niet per definitie binnen een residentieel kader plaats te vinden. In het navolgende enkele onderzoeksresultaten. Een vier jaar durend follow-up onderzoek in North Carolina (Behar en Stephens, 1978) wees uit dat na afloop van het project meer jongeren adequaat bleken te functioneren dan daarvoor het geval was. Vooruitgang werd geconstateerd in het gedrag thuis, op school en in de vrijetijdsbesteding. Geen verbetering werd echter geconstateerd op delinquent gebied. Andere onderzoeken (Kelly en Bear, geciteerd in Behar en Stephens, 1978; Claget, 1989) wijzen juist op een afname van delinquent gedrag na deelname aan 'Wilderness camps'. Het onderzoek van Kelly en Bear wees tevens uit dat, bij vergelijking van drie verschillende 'Wilderness Camp-programma's, jongeren die aan het minst uitdagende programma hadden deelgenomen, het hoogste recidivepercentage vertoonden.

Een onderzoek naar het succes van 'Wilderness Camps', waarbij 'succes' gedefinieerd werd in termen van 'self-esteem', 'locus of control' en 'mate van delinquent gedrag binnen vijf maanden na afloop van het project' (Hunter en Purcell, 1984) wees uit dat het succespercentage hoger lag bij een residentieel programma, dan bij een gelijksoortig ambulante programma, waar de jongeren gedurende het programma thuis bleven wonen.

Als kritiek op de verschillende onderzoeken naar 'Wilderness Camps' kan worden opgemerkt dat de

onderzoeksuitkomsten vaak zijn gebaseerd op kleine steekproeven², veelal als gevolg van het feit dat de projecten op het moment van onderzoek nog niet zo lang bestonden en er dus geen grote onderzoekspopulatie voorhanden was. Bovendien zijn gegevens over recidive in veel gevallen vrij snel (binnen een termijn van één jaar) na beëindiging van het project gemeten. Longitudinaal onderzoek, dat zou kunnen aangeven of deze resultaten ook op langere termijn stand houden, is niet aangetroffen. Voorts moet opgemerkt worden dat lang niet altijd een causaal verband kan worden aangetoond tussen het met succes doorlopen van een project en afnemende recidive na afloop. Hiervoor kunnen dus net zo goed andere factoren verantwoordelijk zijn. Ook kan worden opgemerkt dat evaluatie van trainingsprocedures en van vaardigheden van begeleiders in veel onderzoek onderbelicht blijft (Byers, 1979).

'Shock Incarceration' of 'Boot Camp-programma's' richten zich op jonge delinquenten en zijn bedoeld als alternatief voor de gevangenisstraf. De jongeren brengen in de meeste gevallen een periode van 90 tot 180 dagen door in een op militaire leest geschoeid kamp. Het programma voorziet in een strak regime en legt de nadruk op strikte discipline, fysieke training en hard werken. Doel van het programma is de eigen verantwoordelijkheid te stimuleren, het leren accepteren van discipline, verhoging van het zelfvertrouwen en beheersing van het eigen gedrag.

De meningen over 'Shock Incarceration' zijn verdeeld. Verschillende onderzoeksresultaten lijken te indiceren dat de programma's succes boeken in termen van afname van recidive. Resultaten op de lange termijn zijn echter nauwelijks voorhanden en het vermoeden bestaat bovendien dat de deelnemers aan deze projecten niet representatief zijn voor de gehele gevangenispopulatie, omdat voor deelname strenge selectiecriteria worden gehanteerd ten aanzien van onder meer leeftijd, type delict, mentale en fysieke conditie (MacKenzie e.a., 1989; Sechrest, 1989; Morash en Rucker, 1990).

'Shock Incarceration-programma's' behoren tot de weinige projecten waar vrij uitgebreid (effect)onderzoek naar verricht is. Gezien de geheel andere (culturele) context waarbinnen 'Shock Incarceration' plaatsvindt, lijkt de gehanteerde methodiek echter weinig toepassingsmogelijkheden te bieden voor de Nederlandse strafrechtspleging en zal daarom niet nader besproken worden.

Ook in Duitsland en Zwitserland wordt bij de behandeling van jongeren met gedragsproblemen gebruik gemaakt van ervaringsleerprojecten. In de literatuur wordt melding gemaakt van huttentochten in de bergen, vlottentochten en zeiltochten. Hoewel aan alle projecten een heilzame werking wordt toegeschreven, in de zin van vergroting van het zelfvertrouwen, meer verantwoordelijkheidsbesef, grotere betrokkenheid op volwassenen en op het groepsgebeuren, is weinig concreet onderzoeksmateriaal voorhanden. Voorzover er al gesproken wordt van resultaten, blijft wetenschappelijke verantwoording vaak achterwege.

In algemene zin wordt geconcludeerd dat bepaalde factoren van doorslaggevend belang zijn voor het welslagen van dergelijke tochten (Groeneveld en Goritz, 1983; Albrecht, 1984; Gunder, 1985; Fatke, 1988; Thomas, 1988). Gewezen wordt op de noodzaak de projecten in te bedden in een veelomvattender hulpverleningsprogramma en op de belangrijke rol die de duur van de projecten speelt.

Integratie van een project in een breder opgezet programma wordt noodzakelijk geacht voor een langerdurend positief effect. Om de opgedane ervaringen en vaardigheden toe te kunnen passen in het dagelijks leven, moet de jongeren een uitgebreid programma worden geboden, waarin zowel een voorbereidende fase als een nazorgfase zijn opgenomen. Fatke (1988) geeft het belang hiervan aan, door te wijzen op het feit dat nieuwe ervaringen ook nieuwe onzekerheden en angsten kunnen oproepen. Bovendien hoeven de nieuwe ervaringen niet per definitie direct inpasbaar te zijn in het dagelijks leven van de jongeren.

De duur van een project wordt eveneens als een cruciale factor beschouwd voor het kunnen bewerkstelligen van een langerdurend positief effect. Hoe langer een tocht duurt, des te meer kans dat de opgedane ervaringen en gedragsveranderingen ook na de tocht invloed blijven uitoefenen.

In Engeland en Schotland wordt eveneens gebruik gemaakt van ervaringsleerprojecten bij de behandeling van jongeren met gedragsproblemen. In de meeste gevallen maken de projecten deel

² In één geval was er bijvoorbeeld sprake van twee vergelijkingsgroepen, bestaande uit respectievelijk vijf en negen jongeren.

uit van een Intermediate Treatment-programma. Het ontbreekt echter aan onderzoeksverslagen, zodat over mogelijke effecten geen uitspraken kunnen worden gedaan.

3.2 Nederlandse projecten

In Nederland wordt sinds het eind van de jaren '70 geëxperimenteerd met ervaringsleerprojecten. Deze vinden zowel in het kader van residentiële als ambulante hulpverlening plaats en zijn bedoeld voor jongeren met ernstige gedragsproblemen, bij wie andere vormen van hulpverlening gefaald hebben. Evenals dit bij de buitenlandse projecten het geval is, bestaat ook in Nederland een grote verscheidenheid aan projecten. Zo kan bijvoorbeeld onderscheid gemaakt worden tussen zogenoemde 'arbeidservaringsleerprojecten', waarbij het opdoen van ervaringen en het aanleren van nieuw gedrag gekoppeld wordt aan het verrichten van werkzaamheden in de ruige natuur, en ervaringsleerprojecten in de zin van overlevingstochten, waarbij het deelnemen aan uitdagende activiteiten centraal staat.

ZIB-Inrichting 'De Dreef' te Wapenveld is één van de instellingen waar onder andere gewerkt wordt met arbeidservaringsleerprojecten. Naast een zeilproject, waarbij regelmatig meerdaagse tochten op het IJsselmeer en de Wadden worden gemaakt, kent 'De Dreef' een visproject, waarbij met een in eigen beheer omgebouwde kotter op garnalen wordt gevestigd. In perioden van een week leeft een groep van ongeveer zes jongeren samen met twee begeleiders volledig op het schip en blijft, voorzover de weersomstandigheden dit toelaten, op zee.

'De Dreef' wijst er nadrukkelijk op dat deze projectgerichte activiteiten in het verlengde liggen van het leefgroepgebeuren binnen de inrichting en derhalve als ondersteuning daarvan moeten worden gezien. Groepsleiders dienen daarom ook zoveel mogelijk te participeren in de projecten.

Het is gebleken dat jongeren door deelname aan deze projecten gemotiveerd kunnen raken om een bepaalde cursus te gaan volgen en het komt voor dat jongeren naar aanleiding van het visproject de visserij-opleiding in Urk gaan volgen.

Ook de 'Koningin Wilhelminaschool' te Rekken kent soortgelijke ervaringen naar aanleiding van haar projecten. In samenwerking met ZIB-inrichting 'De Marke' organiseert deze school voor Speciaal Onderwijs als onderdeel van het schoolprogramma overlevingstochten en arbeidservaringsleerprojecten. Zo is in Frankrijk op verschillende plaatsen geholpen bij het restaureren van vervallen boerderijen en werd het onderdak voor een skivakantie ter plekke verdiend door het bouwen van een toiletgebouw en garages op een camping.

Hoewel concrete onderzoeksresultaten ontbreken, heeft men wel ervaren dat het een aantal leerlingen die voorheen nergens toe te bewegen waren, nu wel lukt om mee te draaien in het LBO of in een stageplaats.

Zoals vermeld worden naast zogenoemde arbeidservaringsleerprojecten ook ervaringsleerprojecten in de zin van overlevingstochten georganiseerd. Een voorbeeld hiervan zijn de voettochten door Noorwegen, die de 'Stichting Haagse Hervormde Kindertehuizen' al sinds 1984 organiseert. De deelnemers, die door zowel ambulante- als residentiële hulpverleningsinstellingen worden aangemeld, lopen gedurende enkele maanden meer dan 1000 kilometer door een vrij onherbergzaam gebied in Noorwegen. Na terugkomst in Nederland vindt nog enige maanden nabegeleiding plaats, waarbij het streven is de jongere een zelfstandige plek in de maatschappij te laten verwerven. Het totale project, van voorbereidende fase tot en met de nabegeleiding, beslaat één jaar.

Door de Rijksuniversiteit Leiden is onderzoek verricht naar de effecten van deze voettochten op de psycho-sociale ontwikkeling van de deelnemende jongeren. Ook werd aandacht geschonken aan de voettocht als proces (Scholte, Van den Berg, e.a., 1986). Uit de resultaten blijkt dat na afloop van de tocht bij de jongeren sprake is van een toegenomen realiteitsbesef, gestegen zelfvertrouwen, problemen worden minder ontlopen, afgenomen angstigheid en een verminderde behoefte aan 'thrill'. De veranderingen zijn volgens de onderzoekers echter bescheiden van aard en zij vragen zich dan ook af hoe lang de positieve effecten van de trektocht zullen blijven nawerken. In verband hiermee suggereren zij na verloop van tijd de ontwikkeling van de jongeren te evalueren. Voorts wordt de

aanbeveling gedaan duidelijker selectiecriteria met betrekking tot de deelnemende jongeren te ontwikkelen, alsmede de begeleidingsmethodiek nader uit te werken.

In antwoord op de eerste aanbeveling is door de 'Haagse Hervormde Kindertehuizen' in 1989 een follow-up onderzoek verricht betreffende het maatschappelijk functioneren van de deelnemers na afloop van de voettochten (HHK, 1989). Geconcludeerd wordt dat "ruim 65% van de responsgroep forse vooruitgangen heeft geboekt in hun leven", waarbij met 'vooruitgangen' bedoeld wordt op het hebben van werk, het volgen of afgesloten hebben van een opleiding en het niet langer verblijven in een tehuis. Het betreft hier een kleine onderzoekspopulatie (N=48) met bovendien een beperkte respons (N=36), zodat het moeilijk is hieraan algemene conclusies te verbinden.

Twee experimenten met het zogeheten Kamp-boot-project, uitgevoerd door het 'Sociaal Agogisch Centrum' te Amsterdam in samenwerking met de 'Outward Bound School' te Ulvenhout, kunnen eveneens onder de noemer 'overlevingstochten' worden geschaard. Op grond van de opgedane ervaringen wordt onder meer geconcludeerd dat de nazorg-fase minstens zo belangrijk is voor het welslagen van het experiment als het project zelf. Hoewel harde gegevens ontbreken, wordt opgemerkt dat twee jaar na afloop van de experimenten bij de meeste jongeren die deelnamen sprake is van teruggang naar de situatie van voor de experimenten (Schellevis, 1985).

Hoewel het in Nederland vrij ongebruikelijk is, komt het in enkele gevallen voor dat deelname aan een ervaringsleerproject plaatsvindt in het kader van een alternatieve straf. Door Stichting Zeilschip 'De Tukker' is in 1988 en 1989 een tweetal zeiltochten georganiseerd, waarbij jongeren in het kader van een alternatieve straf twee tot drie weken doorbrachten op bovengenoemd zeilschip. Aan de tochten ging een periode van voorbereiding vooraf en na afloop vond op vrijwillige basis nabegeleiding plaats.

Uit de evaluatie blijkt dat anderhalf jaar na afloop van de eerste tocht zes van de elf jongeren één of meerdere malen met Justitie in aanraking zijn geweest. Bij twee van deze jongeren is het bij één justitiecontact gebleven. Voor de tweede tocht geldt dat drie van de acht deelnemers het project niet hebben voltooid; in twee gevallen omdat niet aan de gestelde voorwaarden was voldaan en in één geval omdat de jongere de alternatieve straf elders heeft afgemaakt. Drie van de acht deelnemers bleken op het moment van onderzoek niet meer in aanraking te zijn gekomen met Justitie. Voor een daadwerkelijke effectmeting is echter nader onderzoek noodzakelijk (Stichting Zeilschip De Tukker, 1990).

4. Slotbeschouwing

De in deze notitie aan de orde gekomen projecten vormen slechts een greep uit het totaalaanbod van ervaringsleerprojecten. Getracht is een zo representatief mogelijk beeld te schetsen, op grond waarvan uitspraken kunnen worden gedaan over ervaringsleerprojecten in algemene zin.

Uit de literatuur blijkt dat er een grote variatie in projecten bestaat. Desondanks is het mogelijk hieruit een aantal gemeenschappelijke kenmerken te destilleren.

De projecten richten zich over het algemeen op jongeren met gedragsproblemen, bij wie de gebruikelijke hulpverlening heeft gefaald. Door een uitdagende omgeving te bieden hoopt men deze jongeren nieuwe, positieve ervaringen te laten opdoen, die zodanige gedragsveranderingen tot gevolg hebben, dat de jongeren beter in staat zijn zich maatschappelijk staande te houden.

De manier waarop de verschillende projecten dit doel trachten te verwezenlijken verschilt nogal. Methodiek, begeleiding en duur van de projecten lopen vaak sterk uiteen. Op grond van de beschikbare onderzoeksverslagen kan geconcludeerd worden dat professionalisering en inpassing van het project in een breder hulpverleningsprogramma van cruciaal belang zijn. Daarmee is niet gezegd dat alle projecten op deze wijze opereren. Betwijfeld moet worden of achterliggende theorieën wel altijd een sturende rol hebben en of de projectmedewerkers zich wel steeds door de theorie laten leiden, als er al sprake is van inbedding in of verwijzing naar dergelijke theorieën. Daar komt nog bij dat toetsing van de theorie door middel van onderzoek, voor zover bekend, niet of nauwelijks heeft plaatsgevonden.

Willen ervaringsleerprojecten als een volwaardige aanvulling op de reeds bestaande

hulpverleningsmethodieken beschouwd worden, dan zal allereerst meer bekend moeten worden over de resultaten en de omstandigheden waaronder de projecten het grootst mogelijke effect sorteren. Op grond daarvan zullen duidelijke richtlijnen geformuleerd moeten worden op het gebied van programma-inhoud, methodiek, begeleiding, tijdsplanning en deelnemersprofiel. Indien aan deze voorwaarden voldaan is, kunnen de projecten een welkome aanvulling betekenen op de bestaande hulpverleningsmethodieken, maar ook niet meer dan dat. Zolang niet meer duidelijkheid bestaat over de daadwerkelijke effecten, lijkt voorzichtigheid bij de toepassing van ervaringsleerprojecten op zijn plaats. Vooral nog ontbreekt het aan onderzoek dat daarin inzicht verschaft. Het onderzoek dat gedaan is kenmerkt zich in veel gevallen door kleine steekproeven en door het niet zorgvuldig samengesteld zijn, dan wel ontbreken van vergelijkingsgroepen, hetgeen het trekken van algemeen geldende conclusies bemoeilijkt. De uitkomsten van diverse onderzoeken spreken elkaar bovendien vaak tegen.

Toepassing van ervaringsleerprojecten bij wijze van alternatieve sanctie vindt incidenteel plaats. Over de effecten daarvan op bijvoorbeeld het (opnieuw) plegen van delicten is weinig of niets bekend. Ervaringen met ervaringsleerprojecten in het buitenland wijzen op de noodzaak van inbedding in een breder hulpverleningsverband. Tegen die achtergrond wordt gewezen op het grote belang van nazorg. Dit doet de vraag rijzen of toepassing als alternatieve sanctie, waarbij door de beperkte duur nazorg niet direct voor de hand ligt, wel verantwoord is. De langere projecten, waarvoor aanwijzingen bestaan dat zij meer resultaat boeken, zijn in duur meestal te omvangrijk om als alternatieve sanctie te kunnen worden toegepast. Wellicht dat toepassing in het kader van een reclasseringsaanbod meer aangewezen is.

Geraadpleegde literatuur

Albrecht, H.

Abenteuer Wildnis

Sozialpädagogik 26 (1984) 6, 266-275

Bakker, M.

Therapeutisch vissen, wat is dat nou weer?

Sjouw 12 (1984) 6, 151-155

Behar, L. en D. Stephens

Wilderness Camping

American Journal of Orthopsychiatry, 48 (1978) 4, 644-653

Bullens, R.

Het Wilderness Challenge Program; de ruige natuur als therapeutisch middel

Intermediair 16 (1980) 5, 21-27,37

Byers, E.S.

Wilderness Camping as a therapy for emotionally disturbed children: a critical review

Exceptional Children, may 1979, 628-635

De Dreef, verslag

Z.pl. z.j.

Evaluatieverslag Voettrektocht als begeleidingsmiddel

HHK, Den Haag, 1987

Fatke, R.

Erlebnispädagogik, Grundlagen und Grenzen

Sozialarbeit 6 (1988), 21-32

Frank, M.

De reizende school: hardhandig verwennen als methode

Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening 13 (1985) 1/2, 19-22

Glasser, W.

Reality Therapy, a new approach to psychiatry

Harper and Row, New York, 1965

Goedhart, M. en P. Kuin

Op avontuur in de kindbescherming, de opkomst van werkprojecten en overlevingstochten

Jeugd en Samenleving 16 (1986) 1, 3-14

Groeneveld, B. en P. Göritz

Das Segelschiff als Vehikel der Erlebnispädagogik

Sozialpädagogik 25 (1983) 5, 198-216

Günder, R.

Hüttenpädagogik und therapeutisches Segeln

Unsere Jugend 37 (1985) 8, 300-311

Hilhorst, N.C. en P.B.H. Schellevis

Experiment ervaringsleren Overberg; een onderzoek naar het aan- en inpassingsproces van de methode ervaringsleren binnen de Rijksinrichting Overberg

SAC, Amsterdam; Elan Training, Ulvenhout; R.I.J. Overberg, Overberg, 1988

Hunter, R. en K.D. Purcell
Program characteristics and succes in a resocialisation program for adjudicated delinquents
Corrective and Social Psychlatry and Journal of Behavior and Therapy, 30 (1984) 2, 25-34

Kupko, S.
Der Jugendschoner "Outlaw"; Aktive Pädagogik mit verhaltensauffälligen Jugendlichen
Deutsche Jugend, 31 (1983) 2, 70-73

Lefebvre, L.M.
Outward Bound School: naar de natuur, jezelf en anderen
Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur, BLOSO, z.pl., z.j.

MacKenzie, D.L., L.A. Gould e.a.
Shock Incarceration: rehabilitation or retribution?
Journal of Offender Counseling, Services and Rehabilitation, 14 (1989) 2, 25-40

Morash, M. en L. Rucker
A critical look at the idea of boot camp as a correctional reform
Crime and delinquency, 36 (1990) 2, 204-222

Overleven in de asfaltjungle, een exploratief onderzoek onder deelnemers aan voetrektochten door
Zweden en Noorwegen
Stichting HHK, Den Haag, 1989

Röhrs, H. en H. Tunstall-Behrens (eds.)
Kurt Hahn, a life span in education and politics
Routledge & Kegan Paul, London, 1970

Schellevis, P.
Verslag van twee experimenten n.a.v. het kamp/bootproject 1982-1983
Red. F. Griffioen, H. Helmantel, M. van den Dungen, Amsterdam, 1983

Schellevis, P.
In beweging kun je sturen, projecten in de kindbescherming
Stichting Voor het Kind, Amsterdam, 1985

Scholte, E., P. van den Bergh, L. Loeven en J. van der Ploeg
Overleven om te leven
Den Haag/Leiden, 1985

Sechrest, D.K.
Prison Boot Camps do not measure up
Federal Probation, 53 (1989) 3, 15-20

Stichting En Route
Overzicht van de diverse projecten op basis van het ervaringsleren
Rotterdam, 1990

Thomas, E.
Erlebnispädagogik; Mut zum Risiko
Sozialarbeit 6 (1988) 2-5

Varen zie ik dat nou zitten; verslag justitiële vaar-leer-werk projecten in 1988 en 1989
Stichting Zeilschip De Tukker, Enschede, 1990

Verslag van vier trainingsprogramma's
Stichting ELAN TRAINING, Ulvenhout, z.j.

De Vries, D., P.M. van den Bergh en E.M. Scholte
Overlevingstrektocht als begeleidingsmiddel
In: W. Hellinckx (red.), Kwaliteit in de hulpverlening m.b.t. kinderen met psychosociale problemen.
Acco, Leuven, 1986